

3. Притчі для дітей і дорослих. 68 притч про головне. Любов, материнство, мистецтво, сенс життя./О.О. Лопатіна, М.В.Скрєбцова. – Х.: Вид.група «Основа», 2014.– 142,(2) с.: іл.– (Серія «Мудрі казки»).

4. Комарівська Н., Лапшина М., Франчук Н. Літературна освіта для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в контексті естетичного виховання, 2020. УДК 373.21.3 DOI 10.31652/2415-7872-2020-61-83-87

5. Монке О.(ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, м. Одеса) Виховання духовності дітей дошкільного віку засобами української дитячої літератури УДК 372+372.61

Дегтярук Валентина,
вчитель української мови та літератури
Ямпільського ліцею
Ямпільської селищної ради

Глобалізаційні процеси і людина: чи потрібні сьогодні читання і література

У статті висвітлено питання важливості читання і літератури через глобалізаційні процеси у сучасному світі. Розкрито важливість читання художньої літератури та її вплив на світогляд людей. Висвітлено основні причини виникнення проблеми відсутності читацького інтересу в сучасних учнів, а також шляхи розв'язання даної проблеми в сучасному інформаційному суспільстві.

The article highlights the importance of reading and literature due to globalization processes in the modern world. The importance of reading fiction and its influence on people's outlook is revealed. The main causes of the problem of the lack of reading interest among modern students are highlighted, as well as ways to solve this problem in the modern information society.

Ключові слова: глобалізаційні процеси, читання, література, функції літератури, інформаційно-комунікаційні технології, мислення, компетентнісне навчання.

Globalization processes, reading, literature, functions of literature, information technology, thinking, competence training.

Сучасний світ швидко змінюється на наших очах.

Ми повинні не наздоганяти його, а визначати його рух власною думкою, мораллю, волею. А без читання книжок це нікому не вдасться.

П. Коельйо

Багато подій, що відбуваються у наш час, свідчать про те, що людство дозріло для створення солідарного світового глобального співтовариства, але поки що важко малювати прогнози на завтра для людини і світу, та слід пам'ятати, що майбутнє – не те, що йде до нас, а те, до чого йдемо ми. Ми живемо уже в іншому часі, у новому вимірі, в умовах інформаційної культури, світових цінностей та підпорядкування процесам глобалізації.

Сучасний світ швидко змінюється й набуває нових ознак, яких не було ще в минулому столітті. Передусім сучасний світ є дуже інформаційним. Більшість із нас вільно користується Інтернетом, мобільними телефонами, iPhone, iPad, Skype тощо. Новітні засоби інформації визначають не тільки прогрес держави, а й успішність кожної особистості, її реалізацію в суспільстві. Тому тим, хто володіє інформацією, уміє її знаходити й користуватися нею, належить майбутнє. Однак не треба забувати про те, що серед різноманітних інформаційних потоків не можна втратити таке важливе духовне джерело, як художня література. Французький письменник XVIII ст. Вольтер зазначав, що «людина, яка не читає, розраховується за це своїм життям; нація, яка не читає, розраховується за це своєю історією».

Сучасний світ є також високотехнологічним. Люди XXI ст. розробляють і використовують новітні технології. Нині надзвичайно зростає значення моралі, особистого духовного вибору людини, від якої залежить, з якою метою – доброю чи злою – ці технології будуть застосовані. Від моралі нинішнього покоління буде залежати збереження всієї цивілізації та навколишнього середовища. А без художньої літератури неможливе формування моральних якостей людини та її ціннісних орієнтацій. Специфіку сучасного світу визначає й глобалізація. У XXI ст. відбуваються невпинні процеси відкриття кордонів,

об'єднання різних країн, націй та народностей задля загальних цілей. Утім, глобалізація має як позитивні, так і негативні наслідки. В умовах глобалізації світ увійшов у нову реальність, яка вимагає жити за принципами «глобального онлайну», тобто розвиватись в унісон з іншими державами. Наслідком глобалізації є формування й відповідного типу «глобалізованої особистості» – людини, яка швидко інтегрується в «загальне», дещо втрачаючи «особистісне» і «національне». Унаслідок цього кожна держава постає перед необхідністю протистояти глобалізаційним викликам. У глобалізованому світі кожній людині й народові потрібно навчитися жити не тільки з урахуванням загальних інтересів, а й зберігати національні корені, ідентичність, традиції. У зв'язку з цим, саме література може стати духовним орієнтиром у глобалізованому світі, дати приклад того, як «загальне» не підкоряє, а узгоджується з «національним», вияскравлює неповторність кожного народу. У процесі глобалізації сучасного світу зростає значення рідної мови й культури, які сприяють збереженню національних цінностей.

У процесі входження України до цивілізованого світу вивчення художньої літератури відіграє дуже важливу роль, адже, читаючи твори, ми інтегруємо світовий духовний досвід у свій український простір, учимося поважати людей іншого кольору шкіри, мови, віросповідання, а головне – вчимося діалогу культур, який так потрібен в умовах сьогодення. Тож читання літератури є своєрідною підготовкою до життя в сучасному світі, до культурної взаємодії й порозуміння в суспільстві. Дуже важливо, щоб у світі, де все стрімко змінюється, залишалися незмінними духовні цінності, а вони закарбовані передовсім у мистецтві слова. Залучення до скарбниці художньої літератури (класичної та сучасної) дасть можливість молоді, з одного боку, швидко адаптуватися до змін у світі, а з іншого – використовувати моральні пріоритети, які виробило людство протягом різних епох.

У сучасному світі швидко змінюються не тільки його сутнісні ознаки, а й саме ставлення до світу. У цивілізованих країнах сформувався нове перспективне мислення – мислення третього тисячоліття. Його характерними ознаками є:

- 1) повага до людей різних культур, рас і національностей;
- 2) усвідомлення спільної відповідальності за мир і долю світу у XXI ст.;
- 3) формування вміння вчитися протягом життя та швидко адаптуватися відповідно до змін соціокультурного й мультикультурного середовища;
- 4) опановування іноземних мов, духовних здобутків інших народів, розширення культурних зв'язків із представниками різних країн;

5) глибоке відчуття, захист і збереження свого, рідного в умовах глобалізації. Хоча, цифрові технології відіграють провідну роль у розвитку сучасного світу й людини. Ті, хто прагне бути успішним у третьому тисячолітті, мають навчитися застосовувати цифрові технології для професійного й особистісного розвитку. Цифрові технології є дуже корисними для читання художньої літератури, для розширення кола читацьких інтересів. Щоб знайти потрібну книжку, можна не тільки звернутися до бібліотеки або книгарні, а й вийти в широкий простір Інтернету. Електронні книжки можна «скачувати» на технічні носії й читати з інтересом і захопленням. Однак справжні читачі знають, що ні з чим не можна порівняти гортання сторінок паперових книжок, їхній запах, неповторну атмосферу...

Про те, що літературу потрібно вивчати з соціологічної точки зору, заявив ще на початку XX століття Хосе Ортега-і-Гасет у своїй праці «Дегуманізація мистецтва». Він навів два аргументи на користь такого підходу: 1) кожен твір мистецтва має певні соціальні наслідки; 2) суспільство щоразу засвідчує свою готовність чи неготовність сприймати ті чи інші ідеї митців; постійний конфлікт автора і читачів, прихильників і критиків означає, що твір мистецтва – це своєрідний «соціальний агент», який розкриває найбільш болючі й проблемні питання суспільного поступу.

Література – сукупність творів писемності в опублікованій або неопублікованій формах, які мають певні властивості й виконують певні функції. Типи літератури визначаються за різними ознаками. Проте, визначення художньої літератури, а саме як сукупність творів мистецтва, у яких дійсність відображається в образах, створених за допомогою слова, найповніше розкриває значення літератури для людини. Зазвичай

пишуть, що художня література має пізнавальне, виховне та естетичне значення. Однак насправді її завдання в суспільстві набагато складніші. До зазначеного переліку ще слід додати розважальну, пізнавальну, інформаційну, комунікативну, аксіологічну функції та функцію збереження інформації. Крім того, за визначенням У. Еко, література покликана підтримувати життєвість мови кожного народу, а також вона має беззаперечну медичну (арт-терапевтичну) функцію. Людина завдяки літературі торкається тем, які не властиві іншим сферам комунікації, тем духовних. Література допомагає людині відчути гармонію всесвіту, відкрити для себе зв'язок речей, долучитися до сфери колективного несвідомого, а отже, подолати свою самотність.

Художня література також формує особистість духовно зрілу. Подумки осмислюючи і потай переживаючи трагедії інших людей, народів, світів, читач здобуває безцінний досвід, він завжди менш агресивний, егоїстичний, песимістичний у оцінюванні будь-якої життєвої ситуації. Проходження читача через стрес ще Арістотель назвав очищенням, катарсисом. У. Еко назвав цей ефект літератури своєрідним тренінгом смиренності та мудрості: «Функція літературних оповідей, які “не даються нам у руки”, полягає у їх протесті проти нашої забаганки змінити долю... Нам десь потрібний їхній суворий «репресивний» урок... «Вже створені» розповіді вчать нас помирати» [20, 45].

Література розвиває уяву, мисленнєву та пізнавальну активність людини завдяки так званому ефекту відчуження. Вона допомагає уникати автоматизму сприйняття дійсності, послуговуватись не лише традиційними, інстинктивними, рефлексорними стереотипами в оцінюванні, а й досліджувати життєві реалії з несподіваних, незвичних точок зору. Твори літератури дисциплінують і окремого індивіда, і суспільство загалом, адже літературний процес завжди пов'язаний із поняттям норми – на естетичному, етичному, ідеологічному, просвітницькому, мовному рівнях. Однак ця «дисципліна» має не тиранічний, а ліберальний характер, оскільки норма в літературі завжди динамічна, читач має змогу перевіряти її на міцність, знаходити в ній сильні та слабкі місця, трансформувати її. Література дарує людині відчуття впевненості в постійно змінюваному середовищі. На думку У. Еко, «світ літератури виводить твердження, які вже ніхто не зможе спростувати. Література пропонує нам модель... уявної, але істини». Може змінитись суспільний лад, навіть закони фізики можуть бути спростовані чи переосмислені, але ті факти, які ми прочитали в улюблених творах назавжди залишаться навечно правдивими.

Від літератури багато в чому залежить формування певних культурних звичок, моделей поведінки в соціумі. Для конкретних людей це означає можливість єднання, адже читацькі пріоритети можуть ставати запорукою товариських, дружніх стосунків. У суспільстві ж загалом деякі літературні ідеї чи табу ставали рушійною силою поступу. Один із важливих функцій терапевтичного напрямку – компенсаторна. Людина підсвідомо шукає в книзі те, чого їй не вистачає в реальному житті. Крім того, вона може завдяки літературі компенсувати недостатність спілкування, творчості. Нарешті, читач здатен «за літературним зразком» корегувати свою поведінку чи знайти пояснення поведінці інших людей. В суспільстві, де не існує стійких традицій читання, люди більше потребують допомоги психологів. Окремих коментарів потребує також функція збереження інформації. Природно, будь-який вид літератури націлений на збереження інформації, але художня література має специфічний механізм для такої «консервації» знань. Це пам'ять читачів, культурна пам'ять суспільства. Метафорично цю тезу дуже вдало розвинув Рей Бредбері в своєму романі «451 градус за Фаренгейтом». Сучасна людина схильна більше довіряти письмовим джерелам, забуваючи при цьому, що вони фізично не вічні та можуть бути втрачені чи знищені. Насправді ж, більш стійкою та життєздатною завжди є усна культурна традиція, традиція передачі знань від покоління до покоління. Людина, яка вступає в акт співтворчості з письменником, з його мистецтвом, ніби зливається душею з художнім твором. Сприймаючи роман, новелу, поему, вірша, читач на якийсь час стає єдиним цілим із чудовим витвором мистецтва. Читаючи твір, він не тільки не чує вуличного шуму, а навіть не може одразу відгукнутися, відповісти на запитання: він увесь там, у творі, йде шляхом, визначеним митцем. Цей акт, — мистецтво читання, — суто особистий, індивідуальний. Під

час такої співтворчості людина усамітнюється настільки, що все навкруги мовби перестає існувати

Сьогодні говорять, в світі уже є загроза – наростаюча тенденція до візуалізації культурного простору та байдужість до читання. Кіно, відео, реклама пропонують продукти, сприймання яких не потребує від людини додаткових зусиль. Вона привчається отримувати інформацію «у готовому вигляді». Крім того, оскільки відеоінформації надзвичайно багато, вона всюди, її неможливо уникнути, людина постійно перебуває в стані відносного інтелектуального, емоційного, естетичного комфорту. Атрофуються навички праці, мислення, інтелектуального пошуку. Таким чином, процес візуалізації в агресивній формі призводить до деградації суспільства, принаймні – до кардинальних змін у світогляді та світосприйманні. Дедалі частіше зазначені можливі зміни в способах мислення людини пов'язують із байдужістю до читання. Дійсно, в усьому світі відзначається зменшення кількості людей, які люблять і хочуть читати. Однак, варто зауважити, завжди в будь-якому соціумі були люди, які читали менше чи не читали зовсім. Але це не призводило до якихось кардинальних змін у соціокультурному просторі загалом.

Проаналізувавши інформацію, можна зробити висновки, що в епоху інформаційного суспільства художня література втрачає свою значущість для сучасних учнів, а новітні інформаційно-комунікаційні засоби створюють у них ілюзію повноцінного еквівалента художнього твору. Відтак проблема формування компетентного учня-читача, розвитку читацької культури сучасних здобувачів освіти, виховання потреби у постійному читанні високохудожніх творів є надзвичайно актуальною в шкільній літературній освіті. Результати останніх міжнародних моніторингових досліджень констатують тенденцію до погіршення якості читання і розуміння здобувачами освіти саме науково-художніх, науково-популярних текстів, підкреслюючи, що труднощі, пов'язані із сприйманням таких текстів, призводять до негативних наслідків: учні спотворюють формулювання завдань, інструкцій, неправильно розуміють текст математичної задачі, правила чи повідомлення.

Вивчення шкільної та методичної літератури показує, що опрацювання науково-художніх текстів викликає труднощі не лише в учнів, але й педагогів. Цей вид тексту класоводи під час опитування віднесли до одного з найскладніших під час роботи. На думку науковців, це пов'язано як з об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Це передусім недостатнє розкриття у фаховій літературі сучасних методик опрацювання науково-художніх творів, певні прогалини у підготовці майбутніх учителів, а також у системі підвищення кваліфікації педагогів. Помітно ускладнились також структура і зміст науково-художніх та навчальних текстів: складнішими стали синтаксичні одиниці, збільшилася кількість нових понять і термінів, необхідних для осмислення й інтерпретації учнями. У підручниковому матеріалі відзначається низька питома вага завдань міжпредметного змісту, спрямованих на аналіз життєвих ситуацій; недостатня кількість науково-художніх текстів і т. ін..

Сучасний інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, співіснування багатьох медіаресурсів спричинив істотні зміни у читацькій діяльності школярів. Діти, почасти без супроводу дорослих, починають самостійно освоювати читання з екрану, модель якого має відмінності, порівняно з традиційним читанням на паперових носіях. Модель екранного читання має свої більш виражені стадії: планування, пошуку інформації, оцінки значущості і надійності інформації, синтезу смислу, трансформації використання інформації.

Зрозуміло, що така модель більш прийнятна для читання інформаційних (не художніх) текстів. І без належного педагогічного супроводу дорослих логіка проходження цих стадій порушується. Крім того, самостійне освоєння екранного читання часто випереджує освоєння дитиною закономірностей сприймання художніх текстів на традиційних носіях. Як наслідок, учень переносить одержані навички на читання художньої літератури, що сприяє формуванню у них прагматичного ставлення до художнього тексту: як носія певної інформації, яку з цього тексту потрібно просто вчитати .

Багаторічні напрацювання науковців щодо розвитку шкільної літературної освіти дають підстави для визначення основних причин виникнення проблеми відсутності читацького інтересу в сучасних учнів:

- низький рівень читацької культури в родині, особливо нехтуванням читанням у ранньому дитячому віці;
- утвердження цифрового простору в суспільстві як позитивне його явище, однак і як негативний фактор щодо організації дитячого та юнацького читання;
- невідповідність проблематики програмових художніх творів читацьким і життєвим інтересам школярів у добу інформаційного суспільства;
- невиразні, недостатньо сформовані читацькі інтереси учнів на етапі початкової школи, а відтак як наслідок низький рівень інтересу до читання в основній школі;
- відсутність у значної частини сучасних учнів мотивації до навчання, зокрема й до вивчення української літератури;
- перевантаження чинних шкільних програм з української літератури (особливо у процесі вивчення історико - системного курсу (9-11 кл.));
- відсутність системної позакласної роботи, орієнтованої на розвиток читацької культури школярів різних вікових груп (читацькі години, читацькі вечори, бібліотечні уроки, зустрічі з письменниками тощо);
- невисока якість навчально-методичного забезпечення шкільного курсу української літератури;
- посередній професійний рівень сучасних учителів-словесників;
- недостатнє наукове обґрунтування теоретичних аспектів сучасної шкільної літературної освіти та несистемна їх практична реалізація.

Одним із чинників досягнення результативності у розв'язанні проблеми читання є науково обґрунтоване трактування поняттєвого апарату компетентісного шкільного навчання літератури. Вважаємо, що рівень загальноосвітньої підготовки школярів значною мірою визначається рівнем сформованості їхньої читацької компетентності. Тому є підстави визначати читацьку компетентність як ключову для різних освітніх галузей. Саме читання є найважливішим способом засвоєння базової інформації, інтелектуально-емоційною діяльністю особистості, специфічною формою її комунікативно-пізнавальної діяльності, а головне – одним із основних чинників її особистісного саморозвитку. Отже, читацька компетентність як ключова – це якість, що виявляється в готовності та здатності особистості самостійно здобувати і застосовувати пов'язані з читанням знання і вміння для здійснення читацької діяльності, читацького й особистісного саморозвитку. Отже, предметну читацьку компетентність трактуємо як інтегрований результат навчальних досягнень учнів-читачів, пов'язаних із їхньою читацькою діяльністю; як здатність учнів до осмисленого набуття предметних знань і сформованих читацьких умінь, що передбачені конкретною програмовою темою та шкільним курсом літератури загалом; як систему ціннісно-світоглядних та естетичних орієнтацій, сформованих на матеріалі високохудожніх творів; як здатність учнів до цільового застосування комплексу предметних знань, сформованих умінь і способів діяльності в нових навчальних і життєвих ситуаціях.

Відтак можливо окреслити ймовірні шляхи розв'язання проблеми читання в сучасному інформаційному суспільстві:

- організація широкого громадського обговорення проблем сучасної шкільної літературної освіти;
- оновлення підходів до укладання шкільних програм із української літератури з огляду на сучасний стан і цивілізаційний вибір України, реалії шкільної літературної освіти та читацькі інтереси сучасних учнів;
- модернізація змісту шкільних навчальних програм із української літератури з обов'язковим урахуванням результатів проведеного дослідження щодо з'ясування читацьких інтересів школярів в умовах інформаційного суспільства;
- розроблення й утвердження літературного канону як основи для створення навчальних програм із української літератури;

□ створення і застосування технологій навчання літератури, що даватиме учням можливість «самостійно і вільно, вдало знаходити у навчально-виховному процесі шляхи розв'язання конкретних дидактичних завдань, виявляючи при цьому нетрадиційне мислення і здатність до нестандартних рішень, що й забезпечує умови для самозміни та самовдосконалення людини»;

□ підготовка якісного інноваційного навчально-методичного забезпечення вивчення української літератури, зокрема й забезпечення учнів новими підручниками, користування якими розвиватиме в них інтерес до творів української літератури;

□ підвищення професійного рівня сучасного вчителя-словесника, позиціонування його як високоосвіченого, ерудованого фахівця, який творчо володіє арсеналом ефективних методів і прийомів організації навчальної діяльності, формування компетентного учня-читача;

□ проведення масових науково-практичних заходів щодо актуалізації проблеми дитячого та юнацького читання в умовах інформаційного суспільства.

Насправді в наш час люди читають дуже багато – незліченні повідомлення, стрічка новин нон-стоп, улюблені блоги в Інтернеті... Проте книги ніщо не замінить. Про користь читання книжок говорити у 21 столітті напевно зайве. Проте відома американська експертка Жордін Кормьєр, все-таки виділила чотири безсумнівні переваги читання книг:

Читання книг стимулює розумову діяльність людини, покращує пам'ять і підвищує творчий потенціал. Книжка може надихнути на створення проєктів, ідей або отримання будь-якого іншого цінного досвіду.

Читання допомагає розширити словниковий запас і підвищити інтелектуальний рівень. Відчуваючи себе компетентним у різних питаннях, людина стає більш впевненою у своїх силах і підготовленою до будь-яких життєвих викликів.

Читання книг розвиває соціальні навички і здатність до співпереживання. Занурюючись в незнайомі ситуації і знайомлячись з різними персонажами на сторінках книг, людина розширює рамки власних поглядів і починає краще розуміти інших людей.

Читання – це своєрідна форма релаксації, яка допомагає боротися зі стресом і поганим настроєм. Книга здатна одночасно і активізувати мислення, і розслабити, відволікти від проблем. Також читання – це прекрасний спосіб психологічного омолодження.

Існує стара приказка: «Перо сильніше, ніж меч». Записані ідеї змінили долі людей та народів на краще або гірше. Потік ідей не зупинити. Нам потрібно читати і досліджувати, щоб розвинути хороші ідеї та виявити погані, перш ніж вони принесуть розруху та розчарування. Лише завдяки читанню ми зможемо озброїтися в цій нескінченній боротьбі не на життя, а на смерть. Адже слова – сказані чи написані – є «цеглинками» життя.

Список використаних джерел та літератури

1. Афонін О.В. Українська книга в контексті світового книговидання / О.В. Афонін, М.І. Сенченко. – К. : Книжкова палата України, 2009. – 277 с.
2. Зелінська Н. Наукове книговидавництво в Україні: історія та сучасний стан / Н. Зелінська. – Львів : Світ, 2002. – 282 с.
3. Савченко О. Я. Розуміння молодшими школярами літературних текстів: сутність процесу і засоби формування // Початкова школа. 2017. № 8. С. 48–57
4. Яценко Т. О. Розвиток читацької компетентності учнів ліцею у контексті нової парадигми шкільної літературної освіти. Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка : зб. наук. пр.: Педагогічні науки. Вип. 3(326), травень, 2019. С. 194–202.